N:o 116.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående ombildning af lärarnes vid elementarläroverken änke- och pupillkassa; gifven Stockholms slott den 19 februari 1909.

Under åberopande af bilagda utdrag af statsrådsprotokollet öfver ecklesiastikärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t, med återkallande af den i 1909 års statsverksproposition gjorda framställning beträffande höjning af det såsom bidrag till pensionering af änkor och barn efter lärare vid allmänna läroverk, pedagogier, seminarier m. m. under riksstatens tionde hufvudtitel uppförda anslaget, härmed föreslå Riksdagen att för ombildning af lärarnas vid elementarläroverken änke- och pupillkassa i så nära öfverensstämmelse som möjligt med de af departementschefen i statsrådsprotokollet angifna grunder — under förutsättning att den rätt till tjänstår, som enligt prästerskapets privilegier tillkommer stärbhus efter ämneslärare vid de allmänna läroverken, blifver i vederbörlig ordning upphäfd — höja ofvan omförmälda anslag, nu 113,092 kronor, med 28,506 kronor, eller till 141,598 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola tillhandahållas Riksdagens vederbörande utskott; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Hugo Hammarskjöld.

Utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 19 februari 1909.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern LINDMAN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena TROLLE,
Statsråden: ALBERT PETERSSON,
ALFRED PETERSSON,
HEDERSTIERNA,
HAMMARSKJÖLD,
ROOS,
SWARTZ,
grefve HAMILTON,
grefve EHRENSVÄRD,
MALM.

Departementschefen, statsrådet Hammarskjöld anförde:

Proposition till 1908 års riksdag.

»I nådig proposition till 1908 års riksdag föreslog Eders Kungl. Maj:t Riksdagen att för ombildning af lärarnas vid elementarläroverken änke- och pupillkassa i hufvudsaklig öfverensstämmelse med de i statsrådsprotokollet angifna grunder — under förutsättning att den rätt till tjänstår, som enligt prästerskapets privilegier tillkommer stärbhus efter ämneslärare vid de allmänna läroverken, blifver i vederbörlig ordning upphäfd — höja det såsom bidrag till pensionering af änkor och barn efter lärare vid allmänna läroverk, pedagogier, seminarier m. m. uppförda anslaget, 95,258 kronor, med 79,252 kronor eller till 174,510 kronor.

I mitt yttrande till statsrådsprotokollet öfver ecklesiastikärenden den 31 december 1907 redogjorde jag för nämnda kassas uppkomst och utveckling samt för de ändringar i dess reglemente, som af delägare i kassan blifvit föreslagna äfvensom för det betänkande och förslag i ämnet, som den 8 april 1907 afgifvits af för frågans utredning tillkallade sakkunnige.

De grunder, på hvilka bemälda sakkunnige uppgjort sitt förslag till nytt reglemente för kassan voro i korthet följande.

Sakkunnige utgingo från den uppfattningen, att jämte den gamla änke- och pupillkassan måste upprättas en ny sådan kassa, som skulle öfvertaga alla den gamla kassans tillgångar och inkomster samt ansvara för fullgörandet af alla dess förbindelser, och som skulle vara skild från densamma med afseende å delägare och delaktighetsbelopp, änke- och barnpensioner, pensionsafgifter med flera omständigheter. Skyldighet att vara delägare i den nya kassan skulle åligga en hvar, som den dag, då reglementet för denna kassa trädde i kraft, eller därefter genom befordran eller transport blefve rektor eller ordinarie ämneslärare eller pensionsberättigad öfningslärare vid allmänt läroverk och folkskoleseminarium, rektor, lektor eller adjunkt vid högre lärarinneseminariet i Stockholm samt vid tekniska elementarskolorna i Norrköping, Malmö, Örebro, Borås och Härnösand, föreståndare eller lektor vid Chalmers tekniska läroanstalt, öfverlärare eller lärare vid gymnastiska centralinstitutet, kamrerare eller kassör och bokhållare eller sekreterare och ombudsman eller vaktmästare vid folkskollärarnas pensionsinrättning.

Delägare, som erhållit afsked med pension, skulle vara skyldig att fortfarande kvarstå i kassan.

Rättighet att blifva delägare i den nya kassan skulle åter tillkomma enhvar, som är delägare i den gamla kassan, med undantag af lärare i trädgårdsskötsel vid folkskoleseminarium och dem, som erhållit afsked med pension före år 1905. Sådan rättighet skulle äfven tillkomma hvarje blifvande lärarinna vid något af förutnämnda seminarier.

Delaktighetsbeloppet i elementarlärarnas nya änke- ech pupillkassa skulle utgöra det pensionsbelopp, som är bestämdt för befattningen i dess högsta lönegrad, dock ej öfverstigande 4,000 kronor. Men då teckningslärarna vid de allmänna läroverken komma att uppbära pensioner, växlande vid de högre läroverken från 2,000 till 2,750 kronor och vid de lägre från 900 till 2,360 kronor, beroende på det antal extratimmar, som ålegat teckningsläraren under de tio sista åren af hans tjänstgöring, föreslogs att, allt efter antalet sådana extra tjänstgöringstimmar, delaktighetsbeloppet för teckningslärare vid högre läroverk skulle vara dels 2,750 kronor dels 2,000 kronor och delaktighetsbeloppet för teckningslärare vid realskola dels 2,000, dels 1,350 och dels 900 kronor. För öfningslärare, som innehafva två eller flera kassan tillhörande befattningar, skulle delaktighetsbeloppet utgöra summan af de särskilda befattningarnas delaktighetsbelopp, dock icke öfverstigande 3,000 kronor.

Vid bestämmandet af de pensionsbelopp, som skulle föreslås, utgingo sakkunnige från den uppfattningen, att änkepensionen borde höjas i ungefär samma proportion, som lönerna blitvit höjda vid den år 1904 skedda eller därefter vidtagna löneregleringar samt att de mest behöfvande särskildt skulle tillgodoses. För detta ändamål skulle hvarje änkepension bestå af två delar, en, som till samma belopp ingår i alla pensioner, grundpensionen, och en, som utgör en viss procent af delaktighetsbeloppet, tilläggspensionen. Grundpensionen skulle utgöra 100 kronor och tilläggspensionen 20 procent af delaktighetsbeloppet. Vidare skulle den förhöjning af änkans pension, som enligt det gamla reglementet äger rum med 30 procent för *ett* och med 50 procent för *två* eller flera minderåriga barn, ytterligare ökas med 10 procent för hvarje minderårigt barn utöfver de två; och då enligt det gamla reglementet *ett* föräldralöst barn erhåller 50 procent af den pension, som skulle hafva tillkommit modern, samt två eller flera föräldralösa barn moderns hela pension, skulle framdeles samma bestämmelser gälla med afseende på ett och två sådana barn, men tre föräldralösa barn skulle erhålla moderns pension med 30 procents förhöjning, fyra samma pension med 50 procents förhöjning samt fem eller flera föräldralösa barn ytterligare 10 procents förhöjning för hvarje barn öfver fyra.

Slutligen skulle pensionsrätten utsträckas sålunda, att änkor och barn efter delägare i gamla kassan, hvilka aflidit under tiden från början af år 1905 till slutet af år 1908, från början af år 1909 komme i åtnjutande af den pension i nya kassan, som skulle hafva tillkommit dem, om bemälda delägare i densamma vunnit inträde; men med skyldighet för vederbörande stärbhus att afstå från detsamma eventuellt tillkommande rätt till tjänstår, för så vidt detta fölle inom år 1909.

Pensionsafgifterna skulle höjas i ungefär samma proportion som lönerna och de föreslagna änkepensionerna blifvit höjda. Den egentliga pensionsafgiften skulle utgöra en årsafgift, som för i tjänst varande delägare skulle uppgå till 3 procent och för pensionerad delägare till 2 procent af hvars och ens delaktighetsbelopp. Denna pensionsafgift skulle eventuellt höjas med 0,6 procent eller till 3,6 procent af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare.

För att skydda kassan för den förlust, som kunde förorsakas densamma genom delägares sent ingångna äktenskap med stor åldersskillnad mellan makarna, skulle vidare delägare, som efter fyllda 65 år inginge äktenskap, för att erhålla pensionsrätt för sina efterlefvande, erlägga en tilläggsafgift, beräknad efter mannens ålder och åldersskillnaden mellan makarna.

Slutligen skulle kostnaderna för den förhöjning i pensionen, som föreslagits för änkor och barn efter delägare, som aflidit under åren 1905—1908, icke fördelas på samtliga delägare i den nya kassan utan till väsentlig del bestridas af de nuvarande delägarne i den gamla kassan, hvilka öfverginge i den nya. Dessa skulle därför erlägga en retroaktivafgift, hvilken skulle utgå för åren 1905—1908 och utgöra skillnaden mellan den pensionsafgift, delägare skulle erlagt till den nya kassan, om han vid ingången af år 1905 eller vid senare skedd utnämning inträdt i densamma, och den, som för hvarje af nämnda år erlagts till den gamla kassan. Dylik retroaktivafgift skulle äfven erläggas af vederbörande änka och barn från början af år 1905 till mannens eller fadrens död.

Den rätt till s. k. tjänstår, som enligt prästerskapets privilegier tillkommer ämneslärarna vid de allmänna läroverken, skulle upphäfvas, under förutsättning att Riksdagen medgåfve aflösning af nämnda privilegium och Kyrkomötet därtill lämnade sitt bifall.

Enligt sakkunniges beräkning, för hvilken lagts till grund en räntefot af 4 %, skulle för genomförande af deras förslag erfordras ett årligt belopp af 72,890 kronor. Denna summa skulle fyllas genom

1:o) det statsbidrag, hvarom nådig framställning gjorts till 1907 års Riksdag		kronor 3,521: —
2:o) statsbidrag		
dels för upptagande af nya delägare och höjdt delaktighetsbelopp för äldre delägare under perioden 1878—1897	kronor 7,951: —	
dels såsom ersättning för den kapitalförlust, kassan lidit därigenom att den år 1908 i 24 år måst umbära nyssnämnda belopp	» 12,975: —	
eller tillsammans		» 20,926: —
3:o) det såsom aflösning af tjänstårsprivilegiet beräknade statsbidraget		» 25,633: —
samt		
4:o) ytterligare statsbidrag för att pensionsafgiften skulle kunna bestämmas till 3 procent af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare		» 22,810: —

Öfver sakkunniges betänkande och förslag hördes öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk, vederbörande domkapitel och Stockholms stads konsistorium, direktionerna öfver Stockholms stads undervisningsverk och

öfver gymnastiska centralinstitutet, styrelserna för de tekniska elementarskolorna och Chalmers tekniska läroanstalt äfvensom vederbörande läroverkskollegier, kassans direktion och statskontoret. I mitt förut nämnda yttrande redogjorde jag för det hufvudsakliga i bemälda myndigheters utlåtanden samt upptog till bemötande de viktigare anmärkningar och invändningar, som blifvit gjorda mot sakkunniges förslag, till hvilket jag i alla väsentliga delar anslöt mig.

För närmare kännedom af berörda förslag och motiven därför äfvensom af de skäl, på grund af hvilka jag anslöt mig till detsamma, ber jag att få hänvisa till sakkunniges betänkande samt mitt omförmälda yttrande till statsrådsprotokollet.

Sedan sakkunniges förslag afgifvits, blef det under 1:o) här ofvan upptagna statsbidraget beviljadt af 1907 års Riksdag. Samma Riksdag medgaf emellertid upprättande af 63 nya adjunktsbefattningar vid de allmänna läroverken. Då frågan förelades 1908 års Riksdag, utgick följaktligen det nämnda anslaget å 3,521 kronor, men i stället upptogs ett anslag å 9,883 kronor för täckande af kostnaderna för mottagande i kassan af innehafvarne af berörda nya adjunktsbefattningar.

För genomförande af sakkunniges förslag till kassans ombildning äskades därför af 1908 års Riksdag:

för mottagande af nya delägare och höjning af åtskilliga delägares delaktighetsbelopp under tiden 1878—1897	kronor	20,926: —
såsom aflösning af tjänstårsprivilegiet	»	25,633: —
för att pensionsafgiften skulle kunna bestämmas till 3 procent af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare	»	22,810: —
för mottagande af innehafvarna af de 1907 upprättade 63 nya adjunktsbefattningarna	»	9,883: —
eller tillsammans	kronor	79,252: —

Statsutskottets yttrande.

I anledning af denna framställning till Riksdagen yttrade statsutskottet:

Lärarnes vid elementarläroverken änke- och pupillkassa beviljades vid dess bildande ett årligt anslag af 65,000 kronor, däraf 5,000 kronor till förvaltningskostnadernas bestridande. Sedermera hade kassans verksamhet utvidgats därigenom, att dels vissa klasser nya delägare lämnats tillträde till kassan, dels ock innehafvarna af nyinrättade lärarbefattningar mottagits såsom delägare i densamma. För dessa nytillkomna delägare hade i allmänhet hos Riksdagen begärts och äfven erhållits motsvarande

ökning i statsbidraget, så att detta för närvarande utginge med sammanlagdt 95,258 kronor.

Hvad beträffade det första af de belopp, som af Kungl. Maj:t äskats för genomförande af det utaf sakkunnige framlagda förslaget till kassans ombildning, inginge däri, enligt hvad af statsrådsprotokollet framginge,

dels för upptagande af nya delägare och höjdt delaktighetsbelopp för äldre delägare under perioden 1878—1897	kronor 7,951: —
dels såsom ersättning för den kapitalförlust, kassan lidit därigenom, att den år 1908 i 24 år måst umbära nämnda belopp	» 12,975: —
eller tillsammans	kronor 20,926: —

Då Riksdagen vid flera tillfällen och senast år 1907 vid tillförandet till kassan af nya delägare beviljat en motsvarande ökning i statsbidraget, torde jämväl det årliga anslag af 7,951 kronor, som begärts för de under åren 1878—1897 tillkomna delägare m. m. böra tillerkännas kassan. Då framställning om beviljande af detta belopp icke förr än nu gjorts hos Riksdagen, torde däremot fog saknas för det framställda yrkandet om ersättning för den förlust, kassan kunde hafva lidit genom att under en följd af år hafva varit utan nämnda bidrag. Utskottet hade för den skull icke ansett sig kunna tillstyrka beviljandet af omförmälda belopp af 12,975 kronor.

Kungl. Maj:t hade vidare föreslagit Riksdagen att till aflösning af den rätt till tjänstår, som för närvarande tillkomme ämneslärare vid de allmänna läroverken, bevilja ett årligt anslag till pensionskassan af 25,633 kronor, men utskottet hade icke ansett tillräckligt tungt vägande skäl anförda för bifall till denna framställning.

Utskottet hade ej heller kunnat tillstyrka den gjorda framställningen om beviljande af 22,810 kronor, för att därigenom pensionsafgiften måtte kunna bestämmas till 3 procent af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare. Utskottet delade nämligen den af statskontoret uttalade åsikten, att äfven med den förhöjning af delägarnes afgifter till 3,6 procent af delaktighetsbeloppet, hvilken enligt de sakkunniges utredning skulle erfordras, därest sistnämnda anslagsökning icke kunde påräknas, dessa afgifter icke kunde betraktas såsom oskäligt höga jämförda med dem, som uttoges af delägarna i andra för statstjänstemäns änkor och barn inrättade pensionsanstalter. Såsom ett stöd för denna åsikt ville utskottet framhålla, att de sakkunnige själfva anfört, att i följd af den grundfond, som vid kassans stiftande tilldelats densamma, och det statsbidrag, den beviljats,

den pension, som af kassan tillförsäkrats de efterlefvande, städse varit större än den, som genom den erlagda afgiften kunnat erhållas i annan anstalt.

Hvad slutligen beträffade det äskade beloppet af 9,883 kronor för mottagande af innehafvarna af de år 1907 upprättade 63 nya adjunktsbefattningarna, hade utskottet, ehuru beräkningsgrunden syntes väl hög, på de här ofvan i dylikt afseende anförda skäl ansett sig böra tillstyrka dess beviljande.

Enligt hvad utskottet sålunda uttalat, skulle alltså det för närvarande

till kassan utgående statsbidraget	kronor	95,258: —
ökas med		
dels för mottagande af nya delägare under tiden 1878—1897 m. m.	»	7,951: —
dels för mottagande af de år 1907 upprättade 63 nya adjunktsbefattningarna	»	9,883: —
och således uppgå till	kronor	113,092: —

Mot ombildning af pensionskassan i den mån den kunde verkställas med det af utskottet här ofvan förordade anslagsbeloppet hade utskottet icke något att erinra.

Utskottet hemställde alltså,

att Kungl. Maj:ts ifrågavarande framställning måtte på det sätt bifallas, att Riksdagen höjde det såsom bidrag till pensionering af änkor och barn efter lärare vid allmänna läroverk, pedagogier, seminarier m. m. uppförda anslaget, nu 95,258 kronor, med 17,834 kronor till 113,092 kronor.

Mot detta utskottets förslag reserverade sig grefve A. F. C:son Wachtmeister, H. R. Törnebladh m. fl., hvilka, med afseende å det ojämna sätt, hvarpå förmånen af rätt till tjänstår utföllé för olika delägare i kassan, ansågo att, utöfver de af utskottet förordade anslagsbelopp, jämväl Kungl. Maj:ts förslag om beviljande af ett belopp om 25,633 kronor till aflösning af tjänstårsprivilegiet bort af utskottet förordas till bifall.

Riksdagens beslut. Vid ärendets behandling i Riksdagen biföll Andra Kammaren utan omröstning statsutskottets förslag. Första Kammaren däremot antog efter omröstning reservanternas förslag. Vid gemensam omröstning bifölls emellertid statsutskottets förslag med 166 röster mot 163.

Utlåtanden af myndigheter. Med anledning af den utgång frågan sålunda erhållit i Riksdagen hafva utlåtanden infordrats dels från kassans direktion, dels från öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk.

Innan direktionen afgaf sitt yttrande hade emellertid 1908 års revisorer för granskning af kassans förvaltning och räkenskaper i sin berättelse öfver verkställd revision upptagit frågan om kassans ombildning

till ny behandling. Revisorerna utgingo därvid från statsutskottets yttrande, att utskottet icke hade något att erinra mot ombildning af kassan i den mån den kunde verkställas med det af Riksdagen beviljade anslagsbeloppet, men anmärkte att den synnerligen önskvärda ombildningen af änke- och pupillkassan i full öfverensstämmelse med sakkunniges förslag i själfva verket blifvit omöjliggjord genom Riksdagens beslut. En ombildning af kassan i den åstundade riktningen måste nämligen blifva beroende af förnyad utredning, enär de af Riksdagen verkställda nedsättningarna nödvändigtvis påkallade antingen höjning af de föreslagna pensionsafgifterna eller sänkning af de föreslagna pensionerna eller vidtagande af båda dessa åtgärder i förening.

Men genom Riksdagens beslut hade icke blott en ombildning af kassan i den riktning, de sakkunnige föreslagit, blifvit omöjliggjord; kassan skulle icke ens under en längre tid kunna fortsätta sin verksamhet enligt samma grunder som hittills, utan att dess ställning skulle betänkligt försvagas. Då änke- och pupillkassan bildades, afsade sig nämligen lärarna den dem förut tillkommande rätten till så kalladt nådår, och till ersättning härför erhöll kassan ett årligt statsbidrag. En del af den pension hvarje stärbhus åtnjuter, kunde därför anses härröra från detta statsbidrag, som utgjorde ersättning för nådåret. Den återstående delen af pensionen härrörde i hufvudsak från de af lärarna inbetalda pensionsafgifterna. Då antalet lärare ökades, komme ock antalet pensionsafgifter att ökas i samma proportion; och kunde således den del af pensionen, som härrörde från delägarnas afgifter, sägas vara konstant. Skulle emellertid pensionen i sin helhet bibehållas vid konstant belopp, måste äfven det statsbidrag, som ersatte nådåret, ökas i mån af lärarkårens ökning. Skedde ej detta, komme, då ju pensionerna det oaktadt bibehölles vid samma belopp, kassans ställning tydligen att försämras.

Riktigheten af den principen, att statsbidraget bör ökas i mån af lärarkårens ökning, hade Riksdagen vid upprepade tillfällen och senast år 1908 erkänt genom beviljande af ökadt statsbidrag för nytillkomna lärarplatser. Några af de platser, för hvilka ökning i statsbidraget beviljats vid 1908 års Riksdag, vore emellertid inrättade sedan längre tid tillbaka, och statsbidrag hade alltså bort utgå för dem redan under en följd af år. Det syntes därför revisorerna vara en nödvändig konsekvens af Riksdagens beslut, att ersättning gåfves för det statsbidrag, hvaraf kassan under denna tid varit i afsaknad. Det enda skäl Riksdagen anfört för sitt afslag å Kungl. Maj:ts framställning om ett anslagsbelopp af 12,975 kronor för berörda ändamål, nämligen att framställning härom icke förr gjorts, syntes därför revisorerna icke vara bindande.

Med beviljande af sagda anslag å 12,975 kronor skulle emellertid vinnas endast att pensionerna med bibehållande af de hittills varande pensionsafgifterna skulle kunna utgå med samma belopp som hittills.

Den af de sakkunnige föreslagna höjningen af pensionerna förutsatte dels aflösning af det så kallade tjänståret, dels ock en större eller mindre höjning af pensionsafgifterna jämte eventuellt ett ytterligare anslag af statsmedel. En aflösning af tjänståret kunde ske på två sätt, nämligen dels på det sätt, som i propositionen föreslagits, eller att statsbidrag å 25,633 kronor beviljas kassan, dels ock så, att till kassan skulle få ingå den del af aflöningen under tjänståret, som eljest skolat tillfalla den aflidne tjänstinnehafvarens stärbhus. Beträffande det sist nämnda sättet att utjämna tjänstårsförmånen vore dock att märka, att då tjänstårsförmån endast tillkomme ämneslärarna vid de allmänna läroverken, och ej kassans öfriga delägare, men höjningen af pensionerna borde tillkomma alla delägare, ett ytterligare statsbidrag blefve behöfligt, hvilket i den nådiga propositionen enligt sakkunniges utredning upptagits till 4,627 kronor.

I händelse af bifall till hvad sålunda föreslagits angående ett statsbidrag å 12,975 kronor samt om aflösning af tjänståret på något af ofvan omförmälda sätt, skulle, enligt hvad sakkunniges utredning visat, pensionerna kunna höjas till de af dem föreslagna beloppen, om pensionsafgifterna sattes till 3,6 % af delaktighetsbeloppen. Efter revisorernas uppfattning vore det också i alla afseenden lyckligast, ifall den planlagda omorganisationen af änke- och pupillkassan blefve så snart som möjligt genomförd, och detta skulle under nyss angifna förutsättningar kunna ske utan någon ytterligare tidsödande utredning. Att hvarken en ökning af de föreslagna pensionsafgifterna utöfver 3,6 % af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare eller en sänkning af pensionerna under hvad de sakkunnige föreslagit lämpligen borde ifrågasättas, hade, enligt revisorernas mening, blifvit tillräckligt vitsordadt genom de sakkunniges utredning och hvad därom yttrats i den nådiga propositionen. Hvad särskildt anginge en eventuell ökning af pensionsafgifterna vare sig i allmänhet eller genom bestämmande af särskilda retroaktivafgifter, åldersskillnadsafgifter eller dylikt ville revisorerna erinra därom, att därest inträde i den nya kassan på sådant sätt gjordes allt för afskräckande, den faran låge nära till hands, att denna kassa finge i öfvervägande grad såsom delägare mottaga sådana lif, som af en eller annan orsak kunde ur försäkringsteknisk synpunkt betraktas såsom mindervärdiga, under det att sådana, från hvilka ur samma synpunkt kunde påräknas varaktigare afgiftsbidrag till kassan, helt naturligt skulle föredraga att kvarstå i den äldre kassan med dess billigare afgifter, eller ock att, därest de önskade ökade

pensioner för sina efterlefvande, på enskild väg bekosta ökningen. Det vore uppenbart att vid en sådan eventualitet hela den statistiska grundval, hvarpå sakkunniges och Kungl. Maj:ts förslag till kassans ombildning hvilade, skulle betänkligt rubbas, och den nya kassans ställning sålunda blifva inom kort tid i hög grad försvagad. Skulle emellertid Kungl. Maj:t finna en förnyad framställning till Riksdagen i enlighet med hvad revisorerna föreslagit, icke böra göras, eller skulle Riksdagen icke till en sådan framställning lämna sitt bifall, återstode ej annan utväg än att verkställa ny utredning angående såväl afgifternas som pensionernas belopp. Under sådana omständigheter borde emellertid utredningen åtminstone icke fördröjas till nästa treårsrevision utan borde ske genom särskilda sakkunnige, och borde denna utredning afse bland annat en uträkning af, huru pensionsbeloppen skulle alternativt ställa sig, därest afgifterna bestämdes till 3 % eller högst 3,6 % af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare.

I sammanhang med denna utredning syntes äfven böra beaktas en annan omständighet. Under behandlingen af frågan om kassans ombildning vid 1908 års Riksdag fästades alldeles särskild uppmärksamhet vid spörsmålet om tjänstårsprivilegiets eventuella aflösning och, på sätt förut vore nämndt, gick ärendet i denna del till gemensam votering. Riksdagens beslut utföll så, att det för privilegiets aflösning begärda anslaget icke beviljades och att privilegiet sålunda skulle bibehållas. Efter revisorernas uppfattning borde dock privilegiet icke bibehållas i sin nuvarande form, då det nämligen, såsom i handlingarna äfvensom under debatten i kamrarna framhållits, verkade synnerligen slumpvis och ojämnt äfvensom ogynnsamt för yngre lärares befordran. Men å andra sidan syntes tillräckliga skäl ingalunda föreligga för lärarkåren att utan verkligt vederlag helt och hållet afstå från en förmån, som för lärares stärbhus i de flesta fall vore högst afsevärd. Betydelsen af denna förmån hade af ett flertal läroverkskollegier framhållits och finge tydligen icke underskattas, särskildt i sådana fall, där vid en makes eller faders frånfälle i torftiga omständigheter tjänstårsinkomsten kunde utgöra en högst välkommen och behöflig ekonomisk förstärkning för bestridande af begrafningskostnader och andra vid dödsfallet eller närmaste tiden därefter förekommande nödvändiga utgifter. Under sådana förhållanden borde vid den eventuella förnyade utredningen jämväl den frågan upptagas, huruvida icke detta privilegium kunde förändras på sådant sätt, att, med undvikande af de olägenheter, som vore förenade med detsamma i dess nuvarande form, de påtagliga fördelarna däraf för lärarkåren blefve bevarade. Detta syntes kunna ernås på det sätt, att tjänståret *i hvarje fall* beräknades till ett halft år från dödsdagen i likhet med hvad som funnes stadgadt i nådiga reglementet för

universitetets i Uppsala pensionsinrättning för tjänstemäns änkor och barn af den 21 februari 1849. Genom ett sådant stadgande skulle förmånen af tjänståret blifva fix och beräknelig samt äfven alla öfriga invändningar mot tjänståret i dess nuvarande form förfalla.

Efter det en utredning i sagda hänseenden blifvit verkställd och därå grundade förslag afgifvits, syntes tillfälle böra gifvas vederbörande läroverkskollegier samt öfriga vederbörande att yttra sig däröfver.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt, hemställde revisorerna, att Kungl. Maj:t för nästkommande Riksdag ville framlägga förnyadt förslag till änke- och pupillkassans ombildning i enlighet med föreliggande på sakkunniges utredning hvilande förslag och därvid anhålla om dels beviljande af ytterligare ett belopp af 12,975 kronor såsom ersättning för den kapitalförlust kassan lidit genom afsaknad af 7,951 kronor om året under 24 år, dels ock medgifvande att tjänstårsprivilegiet i dess nuvarande form må aflösas antingen på samma sätt, som vid 1908 års Riksdag blifvit af Eders Kungl. Maj:t föreslaget, eller i enlighet med hvad revisorerna ifrågasatt.

I händelse Eders Kungl. Maj:t icke skulle finna skäl till Riksdagen aflåta proposition i dylikt syfte, eller därest Riksdagen skulle afslå en sådan framställning, hemställde revisorerna i underdånighet, att Kungl. Maj:t täcktes snarast möjligt låta genom särskilda sakkunnige verkställa förnyad utredning och uppgöra nytt förslag i ämnet, innefattande jämväl dels alternativa förslag till pensionsbelopp under förutsättning af pensionsafgifternas utgående med 3 % eller högst 3,6 % af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare, dels ock eventuella bestämmelser i fråga om tjänstårets beräkning i hvarje fall till ett halft år från dödsdagen.

Därjämte fäste revisorerna Kungl. Maj:ts uppmärksamhet därpå, att 1908 års Riksdag på nådig framställning beviljat anslag till inrättande af åtskilliga nya lärartjänster, hvilkas innehafvare skulle blifva delägare i änke- och pupillkassan och att kassan på grund häraf blefve i behof af ökadt bidrag af statsmedel i enlighet med hvad i liknande föregående fall varit händelsen.

Direktionen öfver lärarnas vid elementarläroverken änke- och pupillkassa instämde i revisorernas uttalande och åberopade detsamma såsom sitt utlåtande i ämnet.

Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk anslöt sig äfven till revisorernas mening angående det anslag å 12,975 kronor, som begärdes såsom ersättning för af kassan liden kapitalförlust, och anförde ytterligare skäl för sin uppfattning af berörda anslags behöflighet för att den gamla kassan med säkerhet skulle kunna fullgöra sina förbindelser.

Beträffande åter revisorernas alternativt angifna sätt för tjänstårsprivilegiets aflösning, nämligen att till kassan skulle få ingå den del af aflöningen under tjänståret, som eljest skolat tillfalla den aflidne tjänstinnehafvarens stärbhus, samt att, då tjänstårsrätt blott tillkomme ämneslärarna vid de allmänna läroverken, hos Riksdagen skulle begäras ett årligt anslag af 4,627 kronor, utgörande det belopp, som enligt sakkunniges beräkning skulle i afseende å öfriga delägare i kassan svara mot ämneslärarnas vid de allmänna läroverken tjänstårsförmån, sade sig öfverstyrelsen icke kunna tillstyrka detsamma, förnämligast därför att det strede mot den uppfattning, 1874 års Riksdag uttalade angående det likartade nådårsprivilegiet, hvilken uppfattning Riksdagen sedermera icke frångått. I skrifvelse den 17 maj 1874 framhöll nämligen Riksdagen, att det enligt Riksdagens förmenande vore synnerligen oegentligt, att det understöd af statsmedel, som genom nådåret komme den aflidne lärarens efterlefvande till godo, skulle utgå samtidigt därmed, att staten under en annan form lämnade bidrag till en för samma personer afsedd pensionskassa, samt att det vore vida lämpligare, att allt det understöd, som från statens sida borde komma änkor och barn efter elementarlärare till godo, utginge under *en* form. Det sätt för tjänstårsförmånens aflösning, som i den nådiga propositionen föreslagits, öfverensstämde däremot fullständigt med Riksdagens nämnda uttalande. Och då af denna frågas behandling vid 1908 års Riksdag syntes framgå, att en förnyad framställning i detta syfte icke saknade utsikt att vinna framgång, ville öfverstyrelsen, under hänvisning till hvad öfverstyrelsen yttrat i sitt utlåtande öfver sakkunniges betänkande och förslag i ämnet, lifligt förorda, att ny framställning därom gjordes. Skulle emellertid icke någon aflösning af tjänstårsprivilegiet komma till stånd, utan denna föråldrade institution komma att kvarstå, ansåge öfverstyrelsen lämpligt och önskligt, att revisorernas förslag till tjänstårets beräkning vunne bifall. Hvad slutligen anginge revisorernas under angifven förutsättning gjorda hemställan om anordnande af ny utredning och upprättande af nytt förslag i ämnet, så hade öfverstyrelsen intet att däremot invända. Men då det skulle vara af stort intresse att erfara, huru afgifterna skulle ställa sig, därest de af sakkunnige föreslagna pensionsbeloppen för änkor och barn bibehölles oförändrade, ville öfverstyrelsen föreslå att en utredning äfven i detta syfte gjordes.

Departementschefens yttrande.

Ehuru jag, i likhet med revisorerna och öfverstyrelsen, anser, att ifrågavarande änke- och pupillkassa i viss mån kan anses berättigad till det årliga anslag å 12,975 kronor, som förlidet år begärdes såsom ersättning för liden kapitalförlust, samt att den gamla kassan möjligen kan vara i behof af detta anslag för sin soliditet, så finner jag mig dock icke nu böra

föreslå förnyad framställning i sådant hänseende, då af de senaste utredningarna af kassans ställning icke framgår, att den gamla kassan ovillkorligen behöfver dessa medel för att kunna fullgöra sina förbindelser. Härtill kommer, att omförmälda anslag afslogs af Riksdagen utan omröstning. Icke heller finner jag mig böra förorda ett förnyadt framläggande af förslaget om anslag å 22,810 kronor för att pensionsafgiften skulle kunna bestämmas till 3 procent af delaktighetsbeloppet för i tjänst varande delägare, detta såväl af sist anförda skäl som med hänsyn till hvad statsutskottet förlidet år i denna punkt yttrat.

Däremot anser jag mig böra föreslå Eders Kungl. Maj:t att till Riksdagen aflåta förnyad framställning angående aflösning af det så kallade tjänstårsprivilegiet, då å ena sidan tungt vägande skäl tala för en sådan åtgärd och å andra sidan, såsom af den gemensamma omröstningen framgick, denna fråga omfattas med sympati af ett stort antal af Riksdagens ledamöter.

Bland de skäl, som anföras mot tjänstårsprivilegiet i dess nuvarande form, torde i första rummet böra nämnas den stora ojämnhet och osäkerhet, som vidlåder denna löneförmån. Se vi först på tjänstårsrättens utsträckning, finna vi, att den tillkommer ämneslärare vid allmänna läroverk, men icke öfningslärare vid samma läroverk, ej heller lärare vid seminarier och tekniska läroanstalter eller öfriga delägare i kassan. Men icke ens alla ämneslärare vid de allmänna läroverken komma för sina efterlefvande i åtnjutande af denna förmån, utan endast de, som aflida, medan de äro i tjänst.

En pensionerad lärare har ingen tjänstårsrätt. Däremot kan det inträffa att denna förmån kommer till godo personer, som stå alldeles utom lärarkåren. Om en i tjänst varande ämneslärare vid allmänt läroverk aflider såsom ungkarl eller barnlös änkeman, uppbär nämligen hans stärbhus, vare sig det består af aflägsna släktingar, borgenärer eller eljest lärarkåren ovidkommande personer, inkomsten af tjänståret.

Taga vi åter i betraktande värdet af tjänstårsrätten för de särskilda stärbhusen, så är tydligt, att, då tjänståret räknas från dödsfallet till den 1 därpå följande maj, och då stärbhuset äger uppbära inkomsten af den ifrågavarande befattningen under denna tid med skyldighet för stärbhuset att bekosta arfvodet åt den vikarie, som förordnas till tjänstens uppehållande, nämnda värde blir beroende af tidpunkten för dödsfallet, den lönegrad, i hvilken den aflidne tjänstinnehafvaren uppburit lön, samt vikariearfvodets belopp. Lektorer såväl som adjunkter vid de allmänna läroverken uppbära lön i fem lönegrader, så att aflöningen för en lektor växlar mellan 4,000 kronor och 6,000 kronor och för en adjunkt mellan 3,000 kronor och 5,000 kronor. Arfvodet för en lektorsvikarie varierar åter

mellan 1,800 kronor, hvilket uppbäres af vikarie, som ej fullgjort villkoren för kompetens till ordinarie lärarbefattning vid allmänt läroverk, och 2,400 kronor, som i regel utgår, då ordinarie adjunkt är förordnad till lektorsvikarie. För en adjunktsvikarie är arfvodet 1,800 kr. eller 2,000 kronor. Den behållna inkomsten af tjänståret, för helt läs- eller kalenderår räknadt, växlar således vid en lektorsbefattning mellan 1,600 kr. och 4,200 kronor och vid en adjunktsbefattning mellan 1,000 kr. och 3,200 kronor. Härtill kommer den ojämnhet, som vidlåder denna förmån i dess nuvarande form, beroende på tidpunkten för dödsfallet. Då detta inträffar i maj månad, blir tjänstårets längd 11 månader, då det inträffar i mars, inskränkes tiden till en månad, och sker det i april, förekommer ingen tjänstårsrätt. Den behållna inkomsten af tjänståret växlar sålunda vid en lektorsbefattning mellan alldeles ingenting och $^{11}/_{12}$ af 4,200 kr. eller 3,850 kr., samt vid en adjunktsbefattning mellan intet och $^{11}/_{12}$ af 3,200 kr. eller 2,933 kronor.

Af det sagda framgår att tjänstårsförmånen tillkommer en skarpt begränsad grupp af lärare, hvilka i öfrigt anses jämnställda med andra lärargrupper, och att denna förmån är af betydande värde för somliga, men för andra blir alldeles värdelös, samt att det är omöjligt att på förhand beräkna, huruvida en viss lärares efterlefvande däraf komma att skörda mer eller mindre, något eller intet. Härtill kommer den olägenheten, att de extra ordinarie lärarnas befordran genom denna institution i vissa fall fördröjes och att seminarierna, vid hvilka en dylik förmån ju icke förekommer, hafva svårigheter vid att förvärfva dugande lärare, som helt naturligt hellre söka sig in vid de allmänna läroverken.

Tydligt är att en anordning, som verkar så ojämnt och slumpvis och som dessutom medför andra olämpor, med rätta kan räknas till de föråldrade institutioner, som böra afskaffas. Men då tjänstårsrätten är ett privilegium och trots ojämnheten i dess verkningar dock är af ganska stort värde för åtskilliga, som innehafva denna rätt, kan dess afskaffande icke rättvisligen ske annat än genom en aflösning, såsom redan ägt rum med det ifrågavarande lärare tillkommande nådårsprivilegiet. Också föreslå de sakkunnige tjänstårsrättens utbytande mot ett fixt, årligt statsbidrag till lärarnas änke- och pupillkassa.

Enligt af de sakkunnige gjord beräkning (sakkunniges betänkande bil. 2, sid. 156—159) skulle fråträdandet af rätten till tjänstår medföra en årlig förlust för ämneslärarna vid de allmänna läroverken af 21,006 kronor. En ökning af statsbidraget till kassan med detta belopp skulle dock ej vara ett tillräckligt vederlag för tjänståret. Ty detta vederlag, som i sin helhet borde komma ämneslärarna vid de allmänna läroverken

till godo, skulle genom att utgå såsom ökning af statsbidraget till änke- och pupillkassan komma att fördelas äfven på icke tjänstårsberättigade delägare, hvarför de förre skulle göra en uppoffring till de senares förmån. Rättvist anse därför de sakkunnige det vara, att kassan för de icke tjänstårsberättigade erhåller ett belopp, svarande mot det vederlag, som beräknats böra tillkomma ämneslärare vid de allmänna läroverken för afstående af rätten till tjänstår. Detta belopp skulle enligt ofvan angifna beräkning utgöra 4,627 kronor, och hela den ökning af statsbidraget till kassan, som upphäfvandet af rätten till tjänstår skulle kräfva, skulle således uppgå till 25,633 kronor.

Såsom förut blifvit angifvet, hafva pensionskassans revisorer alternativt föreslagit ett annat sätt för tjänstårsrättens aflösning, nämligen att till änke- och pupillkassan skulle få ingå den del af aflöningen under tjänståret, som eljest skolat tillfalla den aflidne tjänstinnehafvarens stärbhus, samt att, då tjänstårsrätt blott tillkommer ämneslärarna vid de allmänna läroverken, hos Riksdagen skulle begäras ett årligt anslag af 4,627 kronor, utgörande det belopp, som enligt sakkunniges beräkning skulle i afseende å öfriga delägare i kassan svara mot ämneslärarnas vid de allmänna läroverken tjänstårsförmån. Mot detta revisorernas förslag anmärker öfverstyrelsen, att det strider mot den uppfattning, som 1874 års Riksdag uttalade angående det likartade nådårsprivilegiet, en uppfattning, som Riksdagen icke sedermera frångått. Det sätt för tjänstårsförmånens aflösning, som föreslogs i den nådiga propositionen till 1908 års Riksdag, öfverensstämde däremot enligt öfverstyrelsens mening fullständigt med Riksdagens åsyftade uttalande. Icke heller jag anser mig kunna tillstyrka revisorernas berörda förslag, helst detsamma i själfva verket icke innebär ett upphäfvande af tjänstårsrätten utan allenast ett öfverflyttande af densamma på änke- och pupillkassan.

Mot en aflösning af tjänstårsrätten hafva under diskussionen af denna fråga i Riksdagens kamrar i hufvudsak följande anmärkningar blifvit gjorda, nämligen att samma skäl icke kunna åberopas med afseende å tjänståret, som på 1870-talet åberopades i fråga om nådåret; att en aflösning af tjänståret icke skulle vara till egentligt gagn, vare sig för dem, som innehade denna rätt, för den ifrågavarande änke- och pupillkassan eller för statsverket; samt att lärarnas änke- och pupillkassa vid jämförelse med andra änke- och pupillkassor för statens ämbetsmän och särskildt med civilstatens änke- och pupillkassa visade sig synnerligen gynnsamt ställd, hvarför det skulle vara ett farligt prejudikat att bevilja densamma ytterligare statsbidrag.

Såsom öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk i sitt förut omför-

mälda utlåtande erinrat, yttrade Riksdagen i sin skrifvelse den 17 maj 1874, att det enligt Riksdagens förmenande vore synnerligen oegentligt, att det understöd af statsmedel, som genom nådåret kom den aflidne lärarens efterlefvande till godo, skulle utgå samtidigt därmed, att staten under en annan form lämnade bidrag till en för samma personer afsedd pensionskassa, samt att det vore vida lämpligare, att allt det understöd, som från statens sida borde komma änkor och barn efter elementarlärare till godo, utginge under *en* form. Vidare framhöll Riksdagen, hurusom billigheten syntes fordra, att elementarlärares rätt till delaktighet i berörda pensionskassa icke gjordes beroende däraf, huruvida de ägde prästerlig tjänstårsberäkning, utan att jämväl de så kallade öfningslärarna borde blifva i ifrågavarande hänseende likställda med de öfrige lärarna.

Det af Riksdagen åberopade skälet för nådårets afskaffande gäller tydligen lika väl med afseende på tjänståret.

Beträffande den af Riksdagen framhållna billigheten och önskvärdheten af att de lärare, som icke äga prästerlig tjänstårsberäkning, med hänsyn till pension för deras efterlefvande blifva likställda med dem, som äga denna rätt, så kan en sådan likställighet utan tvifvel lämpligast vinnas därigenom att tjänståret aflöses, då det väl är föga sannolikt, att Riksdagen skulle vilja utsträcka tjänstårsrätten äfven till dem, som nu icke komma i åtnjutande däraf.

Till stöd för den uppfattningen att tjänstårsrättens aflösning icke skulle vara till verkligt gagn för dem, som innehafva nämnda rätt, har åberopats att lärarna själfva icke velat afstå från tjänstårsrätten. Och riktigt är, att 10 af rikets 77 lärarkollegier vid allmänna läroverk afstyrkt aflösning på föreslaget sätt, i det att 4 kollegier velat bibehålla tjänstårsrätten i dess nuvarande form, men 3 önskat en sådan ändring däri att alla tjänstårsberättigade stärbhus skulle åtnjuta den behållna löneinkomsten under ett visst antal månader efter dödsfallet, under det att de återstående 3 kollegierna väl ville gå in på en aflösning, men med det förbehåll, att den behållna lönen under en eller annan månad skulle utgå till hvarje stärbhus.

Skälen för afstyrkandet hafva i allmänhet varit, att tjänstårsrätten ansetts medföra den fördel, att vid makens eller fadrens död, då en mängd utgifter till begrafning, flyttning m. m. hopa sig, de efterlefvande icke stå utan alla existensmedel, samt att den höjning af änkepensionen, som skulle blifva en följd af lösesummans ingående till änke- och pupillkassan, icke kan uppväga denna fördel.

Onekligt är, att många familjer haft stor fördel af tjänstårsrätten och att många framdeles skulle skörda betydande gagn däraf, om den bibe-

hölles. Men, såsom det i det föregående blifvit visadt, kan denna rätt i dess nuvarande form icke skänka någon trygghet, då det är alldeles osäkert och oberäkneligt, huruvida en viss familj därigenom erhåller något eller intet, mer eller mindre, ett förhållande, hvaraf denna rätts värde i hög grad förringas.

Vida bättre skulle det utan tvifvel blifva ställdt för de tjänstårsberättigade, om berörda rätt ombildades så, att alla tjänstårsberättigade stärbhus finge uppbära den behållna lönen under viss tid t. ex. fem och en half månad efter dödsfallet, och skulle tjänstårsrätten komma att bibehållas, torde en framställning i denna riktning böra göras. Men äfven om en sådan framställning blefve bifallen, vore icke därmed all osäkerhet och tillfällighet, som vidlåder tjänstårsrätten, undanröjd. Ty en stor del af de tjänstårsberättigade aflida såsom pensionerade och hafva såsom sådana förlorat sin tjänstårsrätt. Att märka är äfven att tjänstårsrätten tillkommer och framdeles skulle tillkomma endast ämneslärarna vid de allmänna läroverken, under det att seminarielärarna, lärare vid tekniska läroanstalter och öfningslärarna måste umbära denna förmån, ehuru dessa, särskildt öfningslärarna med deras små löner och små änkepensioner, lika väl som de allmänna läroverkens ämneslärare äro i behof af den hjälp, som tjänstårsrätten i regel medför vid familjefaderns frånfälle. Och i samma mån ifrågavarande rätt göres jämnare och värdefullare, dess skarpare framträder skillnaden mellan de angifna lärargruppernas ekonomiska situation i berörda fall.

Se vi åter på det vederlag, som erbjudes för afstående af tjänstårsrätten, så består det tydligen i den ökning af änkepensionerna, som kan blifva en följd däraf, att ett visst årligt belopp tillföres änke- och pupillkassan. Sant är visserligen, att beloppet af pensionens ökning icke blir fullt så stort som räntan å den medelinkomst, som skulle uppbäras af de tjänstårsberättigade stärbhusen, då ökningen skulle tillgodokomma de efterlefvande icke blott till dem, som aflida, medan de äro i tjänst, utan ock till dem, som bortgå såsom pensionerade. Men de förstnämnda kunna knappast sägas därigenom tillskyndas någon egentlig orättvisa, då ju deras efterlefvande erhålla lika stor pension som de pensionerades, ehuru de senare erlagt flera årsafgifter till kassan än de förra.

Den större säkerhet, trygghet, jämnhet och likformighet, som vinnes genom aflösning af tjänstårsprivilegiet på föreslaget sätt, har säkerligen också varit anledningen till att det stora flertalet af de allmänna läroverkens lärarkollegier lämnat förslaget om aflösningen utan anmärkning.

Med afseende på betydelsen för änke- och pupillkassan af en aflösning af tjänstårsrätten har blifvit anmärkt, att den skulle vara ganska ringa,

då kassan för närvarande slipper att utbetala pensioner till de efterlefvande under tjänståret, men om aflösning sker, måste göra det. Väl är det sant att, då genom tjänstårets bortfallande pensionstiden skulle något förlängas, icke hela lösningssumman kan användas till höjning af pensionerna, men då den behållna inkomsten af en ämneslärarbefattning är vida större än motsvarande änkepension, måste kassan i de allra flesta fall skörda en vinst, hvilket ju också möjliggör en höjning af pensionsbeloppen.

Hvad åter angår statsverkets ställning till aflösningsfrågan, har det blifvit sagdt, att staten genom aflösningen skulle tillskyndas en årlig utgift af öfver 25,000 kronor utan att det ordinarie anslaget till lärarlöner skulle kunna nedsättas med ett enda öre, under det att den mindre besparing, som möjligen uppstode, komme att användas för andra ändamål, men att tvifvelaktigt vore, huru stor nytta staten af aflösningen skulle skörda. Tydligt är emellertid att det belopp af 21,006 kronor, som beräknats i medeltal årligen utgå till tjänstårsberättigade stärbhus, i stället skulle ingå såsom besparing till statsverket, endast med den inskränkning, som skulle blifva en följd däraf, att åtskilliga befattningar före tjänstårets slut besattes med ordinarie innehafvare och dessa komme att uppbära ordinarie lön, vanligtvis i lägsta lönegraden, i stället för vikariatsarfvode. Den tämligen ringa förlust, som sålunda skulle uppstå, torde dock få anses uppvägas af den fördelen, att de extra ordinarie lärarnas antal minskas, något, för hvilket Riksdagen visat synnerligt intresse vid flera tillfällen, och särskildt, då den år 1907 med anledning af enskild motion beviljade upprättandet af 63 nya adjunktsbefattningar. Sant är visserligen att den besparing, som genom aflösningen skulle beredas statsverket, icke direkt medför en sänkning af anslaget till lärarlöner, men den kommer dock statsverket fullt till godo genom att tillföras reservationsanslaget till de allmänna läroverken. Genom mottagande af denna besparing kan nämligen nämnda reservationsanslag gälda andra detsamma åliggande utgifter, för hvilka det eljest skulle kräfvas extra anslag, eller ock, om inga sådana utgifter äro för handen, kan reservationsanslaget, såsom flera gånger skett, särskildt i år, till statsverkets öfriga behof öfverlämna de besparingar, som icke för tillfället äro för detsamma behöfliga. Erkännas måste emellertid, att det belopp af 4,627 kronor, som beräknats böra tillkomma änke- och pupillkassan, för att de icke tjänstårsberättigade delägarna i densamma skulle blifva likställda med de tjänstårsberättigade, icke medför något kontant vederlag, utan måste betraktas såsom en ren statsutgift, men detta relativt obetydliga belopp torde väl få anses blifva väl användt, då därigenom möjliggöres, att öfriga kassan tillhöriga lärargruppers efterlefvande blifva fullt likställda med ämneslärarnas vid de allmänna läroverken.

Genom berörda anslag vinnes äfven att öfningslärarnas änkepensioner kunna sättas till skäliga belopp, hvilket eljest näppeligen skulle låta sig göra, då ju pensionsafgifterna eljest skulle blifva allt för höga i förhållande till de små aflöningarna.

Hvad slutligen angår jämförelsen mellan lärarnas vid elementarläroverken änke- och pupillkassa och andra likartade kassor, framgår af ett studium af de särskilda kassornas reglementen, att bestämmelserna för dessa kassor i många mer eller mindre väsentliga afseenden ej obetydligt växla. Någon sträng likformighet förefinnes icke och har ju icke heller varit att vänta, då de, ehuru härstammande från samma behof, bildats, utvecklats och ombildats under olika historiska förutsättningar, på olika tider och på grund af olika förhållanden. En följd häraf är att en jämförelse med afseende på dessa kassors förmånlighet måste kräfva en vidlyftig och dyrbar utredning och beräkning, för att resultatet icke skall blifva missvisande. Emellertid torde icke kunna bestridas att lärarnas änke- och pupillkassa varit jämförelsevis gynnsamt ställd, beroende på de säregna förhållanden, hvarunder den uppstod.

Enligt den redogörelse, som af sakkunnige lämnas rörande kassans uppkomst (sakkunniges betänkande sid. 1—3, 50—51), erhöll kassan vid dess stiftande såsom grundfond dels fjärdedelen af emeritikassornas behållning, dels ett årligt statsbidrag å 65,000 kronor, det sistnämnda under villkor, att den rätt till nådår, som enligt prästerskapets privilegier tillkomme änkor och barn efter lärare vid elementarläroverk och pedagogier, blefve i vederbörlig ordning upphäfd. Den förlust, som de nådårsberättigade lärarnas efterlefvande gjorde genom fråträdande af rätten till *privilegienådåret,* beräknades till omkring 35,000 kronor. Afkomsten af den del af emeritikassorna, som kom på elementarlärarnas pensionskassas lott, beräknades åter till 13,700 kronor; och dessa medel kunde, med hänsyn till sättet för emeritikassornas uppkomst, snarast anses tillkomma de nådårsberättigade lärarna.

Betraktades nu de 35,000 kronorna såsom aflösning af privilegienådåret, skulle, om de frånåroges de beviljade 65,000 kronorna, återstoden eller 30,000 kronor kunna anses utgöra dels ersättning för upptagande i kassan af icke nådårsberättigade lärare, nämligen seminarie- och öfningslärare, dels såsom vederlag för de extra nådåren och de förmåner, som beviljats prästerskapets änke- och pupillkassa.

Den grundfond kassan ägde, då den trädde i verket, hade således förut, åtminstone till största delen, tillhört de ursprungliga delägarna i kassan och efterträdarna å deras platser, och andra lärargrupper eller innehafvarne af nyinrättade platser kunde icke utan förfång för dem upp-

tagas i kassan med mindre än att ersättning för deras mottagande lämnades kassan till belopp, svarande mot hvad af grundfonden fölle på de ursprungliga delägarna. Också har Riksdagen, då nya delägargrupper eller innehafvare af nya platser, hörande till äldre delägargrupper, tillförts kassan, beviljat därför erforderligt statsbidrag. Tydligt är att en kassa, som tillkommit under sådana omständigheter, skall vara fördelaktigare ställd än en kassa, hvilken, såsom civilstatens änke- och pupillkassa, börjat sin verksamhet med ingen eller så godt som ingen grundfond. Men hänsyn härtill har nog tagits vid bestämmandet af löneförmånerna för de ämbetsmannaklasser, som tillhöra nämnda kassa, liksom vid lönereglerings för lärarna hänsyn torde hafva tagits till de förmåner, dessa i öfrigt åtnjuta.

Den föreslagna aflösningen af tjänståret synes mig vara ett direkt fortgående på den väg, som inslogs då lärarnas änke- och pupillkassa inrättades, och något farligt prejudikat kan genom bifall till denna aflösning ej gärna uppstå, då jämte ifrågavarande lärare endast präster och universitetslärare torde vara i åtnjutande af tjänstårsrätt.

Särskildt har blifvit framhållet, att då änkepensionen enligt det framlagda förslaget skulle bestå af två delar, en grundpension, som till samma belopp, 100 kronor, skulle ingå i alla pensioner, och en tilläggspension, som utgjorde 20 % af delaktighetsbeloppet, så skulle denna kassa komma att utdela högre pensioner än nästan alla andra dylika kassor. Härvid är emellertid att märka, att förslaget om en grundpension tillkommit för att verksamt höja de lägsta änkepensionerna, så att de, från att i gamla kassan hafva utgjort 90 och 120 kronor, skulle blifva 220 och 250 kronor, äfvensom att den högsta änkepensionen skulle inskränkas till 900 kronor, ehuru den vid full tillämpning af de antagna principerna för åtskilliga delägare eljest skulle blifvit högre. I andra änke- och pupillkassor, såsom civilstatens, arméns och telegrafverkets är högsta änkepensionen vida större och i telegrafverkets kassa är grundpensionen 200 kronor och tilläggspensionen 20 % af pensionsunderlaget. Också förklarade den talare, som framställde berörda anmärkning, att han icke ansåg de föreslagna pensionerna, i och för sig tagna, för stora.

I följd af den stora nedsättning, som utöfver aflösningssumman för tjänståret gjordes af 1908 års Riksdag i det för ombildning af lärarnas änke- och pupillkassa begärda anslaget, skulle, såsom i det föregående blifvit påpekadt, en ombildning af kassan i full öfverensstämmelse med de i nådiga propositionen till bemälda Riksdag angifna grunder icke låta sig genomföra, äfven om aflösning af tjänstårsrätten på föreslaget sätt nu bifölles. Af försäkringstekniska skäl skulle det nämligen icke vara rådligt

att så höja den årliga pensionsafgiften, att hela det erforderliga beloppet därigenom erhölles.

Det torde därför blifva nödvändigt att jämte årsafgiften införa en inträdes- och befordringsafgift, vid hvilkens bestämmande hänsyn tages till vederbörandes ålder. Men skall en sådan afgift tillkomma, torde det blifva omöjligt att för inträde i den nya kassan utkräfva den retroaktivafgift, som skulle erfordras, för att pensionsberättigade anhöriga till delägare i kassan, hvilka aflidit sedan början af år 1905, då den nya löneregleringen för flertalet af kassans delägare blef gällande, och intill dess den nya änke- och pupillkassan trädde i verket, måtte komma i åtnjutande af de förbättrade pensioner, som skulle hafva tillkommit dem, om bemälde bortgångna delägare varit i tillfälle att inträda i den nya kassan. En följd häraf måste åter blifva att man måste afstå från denna utsträckning af pensionsrätten, mot hvilken för öfrigt ganska tungt vägande skäl blifvit anförda af flere af de hörda myndigheterna, hvartill kommer att ifrågavarande retroaktivafgift blir större och tyngre för hvarje år, som går, innan den nya kassan träder i verket.

Innan definitivt beslut kan fattas angående sättet för kassans ombildning, torde emellertid blifva erforderligt, att ny utredning verkställes och nytt förslag uppgöres, och torde för detta ändamål böra tillkallas särskilda sakkunnige.

Att jag, innan en sådan utredning hunnit utföras, ansett mig böra föreslå förnyad framställning angående tjänstårsrättens aflösning, har berott därpå, att det är af synnerlig vikt för kassan och dess delägare, att denna fråga så snart som möjligt afgöres, så att en definitiv reglering af kassan kan äga rum. Och skulle de nådiga propositionerna angående omreglering af prästerskapets aflöning och ny ecklesiastik boställsordning vinna Riksdagens bifall, torde senare på året Kyrkomötet inkallas, och kunde detta då jämväl behandla frågan om upphörande af tjänstårsrätten för de allmänna läroverkens ämneslärare, därest denna blifvit af Riksdagen bifallen. Också skulle de sakkunniges arbete förenklas och påskyndas, om icke alternativa förslag behöfde uppgöras under förutsättning af tjänstårsrättens bibehållande eller upphörande.

Därest det af mig förordade förslaget skulle vinna Eders Kungl. Maj:ts och Riksdagens bifall, torde kassans ombildning böra äga rum i så nära anslutning som möjligt till de hufvudgrunder, hvilka angåfvos i propositionen i ämnet till 1908 års Riksdag som med för ändamålet tillgängliga medel låter sig göra.

På nådig framställning har 1908 års Riksdag beslutat, att från och med år 1909 dels upprätta 9 nya lektors- och 11 nya adjunktsbefattningar

att fördelas på de allmänna läroverken, dels utvidga sexklassiga realskolan i Borås till fullständigt läroverk med realgymnasium och i sammanhang härmed höja aflöningen för rektor och öfningslärare vid sagda läroverk. Kostnaden för mottagande i lärarnas änke- och pupillkassa af innehafvarna af de nyinrättade platserna samt för medgifvande af ökadt delaktighetsbelopp i kassan för rektor och öfningslärare i Borås har af byrådirektören Karl Dickman enligt uppdrag beräknats och, under förutsättning af bifall till tjänstårsrättens aflösning, befunnits utgöra 2,873 kronor.

Läggas till den föreslagna aflösningssumman för tjänstårsrätten, 25,633 kronor, dessa 2,873 kronor, blir alltså 28,506 kronor det belopp, som nu bör af Riksdagen äskas. I sammanhang härmed bör gifvetvis den framställning återkallas, som i statsverkspropositionen under riksstatens tionde hufvudtitel framlagts angående förhöjning af ifrågavarande anslag med ett då förslagsvis beräknadt belopp af 30,633 kronor.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt hemställer jag, att Eders Kungl. Maj:t, med återkallande af den i 1909 års statsverksproposition gjorda framställning beträffande höjning af det såsom bidrag till pensionering af änkor och barn efter lärare vid allmänna läroverk, pedagogier, seminarier m. m. under riksstatens tionde hufvudtitel uppförda anslaget, täcktes föreslå Riksdagen, att för ombildning af lärarnas vid elementarläroverken änke- och pupillkassa i så nära öfverensstämmelse som möjligt med de af mig i statsrådsprotokollet angifna grunder — under förutsättning att den rätt till tjänstår, som enligt prästerskapets privilegier tillkommer stärbhus efter ämneslärare vid de allmänna läroverken, blifver i vederbörlig ordning upphäfd — höja ofvan omförmälda anslag, nu 113,092 kronor, med 28,506 kronor, eller till 141,598 kronor.»

Hvad föredragande departementschefen sålunda hemställt behagade Hans Maj:t Konungen, på tillstyrkan af statsrådets öfriga ledamöter, i nåder bifalla; och skulle nådig proposition till Riksdagen aflåtas af den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Gustaf Tottie.